

הגדרת קול רם בברכת כהנים

איתא בגמ' סוטה (לח.) שברכת כהנים נאמרת בקול רם. אולם דין זה טעון ביאור האם זה בא לאפוקי רק שלא יאמרנה בלחש וסגי לאמרה בקול רגיל או דילמא צריך לאומרה בקול גבוה כפשוטו. וכן צריכים לברר אם יש חילוק בבית הכנסת שהיא מקום גדול מאד אם בכי האי גוונא צריך להרים קולו כדי שאפילו האנשים שבסוף בית הכנסת ישמעו את הקול או דלמא סגי בקול שאינו נמוך ושהאנשים הסמוכים לכהנים ישמעו ושאר העם בסוף בית הכנסת יתברכו מדין עם שבשדות כדאיתא בגמ' סוטה (לח.): אמר אדא א"ר שמלאי בית הכנסת שכולה כהנים כולן עולין לדוכן למי מברכין אמר ר' זירא לאחיהם שבשדות עכ"ל. הרי נמי האנשים שעומדים בסוף בית הכנסת הגדול שלא שומעים הברכה יתברכו מדין עם שבשדות שג"כ אינם שומעים הברכה ואפ"ה מתברכים. וכן יש לברר אם כהן אחד יכול לברך ברכת כהנים והאם יוצאים מדין שומע כעונה או דילמא אמרינן שדיבור ע"י שומע כעונה הוי חסרון בקול רם.

א. המקורות לאמירת ברכת כהנים בקול רם

איתא בגמ' סוטה (לח.) תניא אידך כה תברכו בקול רם או אינו אלא בלחש ת"ל אמור להם כאדם שאומר לחבירו. מגמ' זו ילפינן אמירת קול רם מאמור להם, ונראה בפשטות שכוונת הדברים היא שבדרך כלל יכולים לברך ברכה בלחש ובלבד שישמיע לאזנו כאן יש צורך לברך בקול רם דהיינו בקול שרגיל לדבר אל חבירו ולא בלחש. אולם אין הכרח ממקור זה שיש חיוב או צורך לאומרה בקול גבוה מאד.

עוד מקור לדין של קול רם מבואר בתוס' סוטה (לח.) ד"ה או אינו אלא בלחש דילפינן גזירה שוה מברכות דהר גריזים דכתיב שם (דברים כז:יד) קול רם. וז"ל התוס', תימה לר"י אמאי לא נפקא לן מיניה מגזירה שוה דברכה ברכה מהר גריזים מה להלן בקול רם אף כאן בקול רם. ומצינו למימר דלא איצטריך אלא לר"י דלא יליף ליה מגזירה שוה אלא מ"כה" עכ"ל. כוונת התוס' היא דמבואר בגמ' סוטה (לח.) שברכת כהנים נאמרת בלשון הקודש. ומבואר בגמ' שם שיש

ב' מקורות לדין זה. לפי הברייתא ילפינן מגזירה שוה מברכות של הר גריזים, דכתיב (דברים כז:יב) כה תברכו ואיתא שם מה להלן בלשון הקודש [שהרי הברכות נאמרו בלשון הקודש כמו שנכתבו במקרא] אף כאן [בברכת כהנים]. ואיתא שם עוד בגמ' רבי יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר "כה" עד שיאמרו בלשון הזה. והקשו התוס' דלמה הוצרכה הגמ' למילף הדין של קול רם מאמור להם, כאדם שאומר לחבירו, הוה ליה למילף מאותה גזירה שוה דילפינן מברכות דהר גריזים דבעינן שברכת כהנים תהיה בלשון הקודש, וכמו כן הו"ל למילף מ"קול רם" דכתיב אצל ברכות הר גריזים (דברים כז:יד) לברכת כהנים. והתוס' תירצו דאח"כ דילפינן מקול רם, והא דיליף הגמ' מ"אמור להם" היינו לפי שיטת ר' יהודה דלא יליף גז"ש מברכות הר גריזים לברכת כהנים לענין לשון הקודש ויליף ליה לשון הקודש מדכתיב כה תברכו.

עוד מקור לענין קול רם מבואר בספרי (נשא פיסקא ל"ט) כה תברכו את בני ישראל שיהיה כל הקהל שומע, או בינו לבין עצמו, ת"ל אמור להם, שיהיה כל הקהל כולו שומע, וכו' עכ"ל.

בביאור ג' מקורות אלו והנ"מ ביניהם, יש לפרש בפשטות שלפי הבבלי (סוטה לח.) דילפינן מאמור להם, כאדם האומר לחבירו, אין צורך להגביה קולו בברכת כהנים אלא הגזירת הכתוב באה לאפוקי שלא יאמרנה בלחש. ולפי המקור של תוס' דילפינן בגזירה שוה מברכות דהר גריזים יתכן דבעינן דוקא קול גבוה, ודין זה הוא גזה"כ לא רק דבלחש לא סגי אלא אפילו בקול רגיל לא סגי וצריך קול גבוה, ואפילו בבית כנסת קטן. ולפי דברי הספרי יוצא דהקפידא בברכת כהנים היא רק שכל הקהל ישמעו, ולפי זה גובה הקול תלוי בגודל הצבור וגודל בית הכנסת. ולקמן נבאר עוד מקורות הנ"ל ודברי הפוסקים לדינא.

ב. ביאור הירושלמי בהגדרת קול רם

איתא בירושלמי סוטה (פ"ז ה"ב) כתיב (דברים כז:יד) וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם בקולו של רם מלמד ששיתף הקב"ה קולו עמהן. ד"א קול רם המעולה שבקולות אמר ר' יצחק לא קטון ולא גדול אלא בינוני ע"כ. דברי הירושלמי הם ביאור על הפסוק בפרשת כי תבוא שהקללות נאמרים בקול רם. בירושלמי מבואר ב' פירושים במילים קול רם. הפירוש הראשון הוא ש"רם" מיירי בהקב"ה שהוא מרומם מעל הכל וכשהלויים אמרו הברכות והקללות, הקב"ה שיתף קולו עמהם. והפירוש השני הוא שאין הכוונה בקול רם לקול גבוה אלא הפירוש הוא מלשון רוממות וחשיבות (עיי' בקרבן

העדה שם ופרישה סי' קכ"ח ס"ק י"ט) והיינו קול בינוני שהרי קול גבוה אינו נעים וקול נמוך קשה לשמוע ולכן המעולה בקולות הוא קול בינוני, וזהו הגדרת קול רם. (וביאר הב"ח שהירושלמי דייק מדכתיב קול רם ולא קול גדול דפירושו המעולה שבקולות ולא קול גבוה.)

דברי הירושלמי הנ"ל הובאו בטור (סי' קכ"ח) ונראה שכוונתו לומר שיש ללמוד מירושלמי זה ההגדרה של קול רם בנוגע לברכת כהנים. והיינו, שכשם שבברכות וקללות על הר גריזים והר עיבל הגדרת קול רם אינו קול גבוה אלא קול בינוני שהוא המעולה בקולות, ה"ה נמי דדין קול רם בברכת כהנים הוא קול בינוני ולא קול גבוה. וכן נקט המג"א (סי' קכ"ח ס"ק כ"ג) ז"ל, ובקול רם במעולה שבקולות לא גדול ולא קטן אלא בינוני.

עיי' בספר מקור חיים על השו"ע לרבינו יאיר חיים בכרך זצ"ל (סי' קכ"ח סעיף י"ד ד"ה בקול רם) שכתב וז"ל ומ"מ טוב ויפה שלא לצעוק צעקות גדולות ומרות זה הנה וזה הנה, לא הרי זה כהרי זה הצד השוה בהם, כנהוג וכו', ונאה לברך בשפה ברורה ובנעימה, ובלי ספק שלא כך היו עושים בזמן הקדמונים, רק שאחר שנתקלקלו הדורות לא היה ביד חכמים למחות והניחום על מנהגם אשר לא טוב ימירו קול רם בקול מר. וראיתי בירושלמי סוטה פ"ז הל' ב' קול רם א"ר יצחק המעולה שבקולות לא קטן ולא גדול אלא בינוני עכ"ל [הירושלמי], הביאו הטור וכו', עכ"ל. הרי ביאור הירושלמי הוא דלא כמו שביארנו לעיל דקול רם הוא קול גבוה, ולפי זה נראה שאם יגביה קולו הרבה כדי שישמע כל הקהל וכדברי הספרי הנ"ל לא יצא ידי חובתו בקיום קול רם לשיטת הירושלמי. ולפי ביאור זה נראה שאפילו הבבלי שנקט אמור להם בקול רם כאדם האומר לחבירו פליג בזה על הספרי ולא יצטרך קול גבוה בבית כנסת גדול שהרי אם ישתמש בקול גבוה אין זה כאדם המדבר לחבירו.

ג. ישוב רבינו מאיר שמחה לקושית התוס'

הבאנו לעיל קושית תוס' (סוטה לח.) ד"ה או אינו אלא בלחש שהקשה דלמה צריך ללמוד הדין של קול רם מאמור להם כאדם האומר לחבירו הוה ליה ללמוד בגזירה שוה מברכות דהר גריזים והר עיבל. וכבר הבאנו תירוץ התוס' בזה. אולם עיי' בחדושי רבנו מאיר שמחה על הש"ס (סוטה לח.) ד"ה או אינו אלא בלחש) שכתב וז"ל לא קשיא, דברכות דהתם אזהרה הן, [ארור] האיש אשר יעשה פסל ושמעו העם ואמרו אמן, הרי דבשמיעה קפיד, דאם לא ישמעו אין זה תועליות, אבל הכא הם מברכים את העם ולא תלוי בשמיעה דעם, ואע"פ שביט

הכנסת כולה כהנים, וכולן עולין לדוכן ולמי מברכין לאחיהם שבשדות דלא שמעי כלל וכלל מ"מ בעי שיהא בקול רם כאדם האומר לחבירו וברור לענ"ד. עכ"ל. הרי דנקט רבנו מאיר שמחה שיש לחלק בין קול רם בברכת כהנים לקול רם בברכות וקללות משום שקול רם בברכות וקללות הוא כדי שישמע העם האזהרה לבל יעברו במצוות האלה, וכמובן דאם הוי אזהרה צריכים הרמת קול כדי שישמע כל העם. אולם בברכת כהנים הדין של קול רם הוא רק דין של דבור כאדם לחבירו ואינו תלוי בשמיעת העם וכמו שרואין בנוגע לבית כנסת שכולה כהנים. הרי דדברי רבנו מאיר שמחה שוין לדברינו דלעיל דשיטת הבבלי שנקט קול רם כאדם המדבר לחבירו הוא דלא כדברי הספרי שסובר דקול רם הוא דבעינן שכל הקהל כולו ישמע.

וראיתי בספר שומע כעוה – אוצר הפוסקים להרה"ג ר' משה טויב שליט"א (סי' ג') שנקט שלפי האור שמח הדין של קול רם הוא לעיכובא והדין שכולם ישמעו הוא מצוה מן המובחר ואינה לעיכובא. אולם נראה לומר באופן אחר שלפי שיטתו הבבלי והירושלמי פליגי על הספרי ולא בעינן שכולם ישמעו אפילו לכתחלה, שהרי בבית כנסת גדול אם יגביה קולו כדי שכולם ישמעו לא יהיה קולו כאדם המדבר לחבירו וגם לא יהיה המעולה שבקולות שהוא קול בינוני. ולכן ע"כ פליגי הבבלי והירושלמי בזה על הספרי.

ד. ביאור הצפנת פענח באמירה בקול רם

עיין בספר שומע כונה הנ"ל (סי' ג') שהביא דברי הצפנת פענח (על הרמב"ם פרק י"ד הל' תפלה הל' י"א) בענין קול רם, וז"ל ועיין בירושלמי כאן דאמר שם קול מעולה דהיינו בינוני ועיין בספרי דהטעם כדי שישמעו הכל וכמו דאמרינן כאן כאדם שאומר לחבירו, והנה נ"מ לפי"ז גבי עיר שכולה כהנים דאז מברכין לעם שבשדות ובלא זה אינם שומעין, א"כ יצא אף בלחש, עכ"ל. כלומר דהצפנת פענח מפרש דדין קול רם של הירושלמי ודין עד שישמעו כל הקהל של הספרי הם אותו הדין, שהקול בינוני של הירושלמי הוא בשביל שישמעו כולם, ולכן אם יש בית כנסת גדול נראה שצריך שיגביה קולו כדי שישמעו אפילו האנשים העומדים בסוף בית הכנסת. וכנראה שסובר שהגבהת קול אינה נחשבת לגרעון אם מטרתה היא כדי שישמעו האנשים שבסוף בית הכנסת שבלאו הכי לא יוכלו לשמוע. ועפ"ז כתב הצפנת פענח לחדש שנודן בית הכנסת שכולה כהנים, שיש עשרה אנשים שכלם עולים לדוכן ואין אף אחד בבית הכנסת מלבד הכהנים האלו וכל הברכה היא בשביל עם שבשדות, יכולים הכהנים לברך אפילו

בלחש, שלפי הצפנת פענח קול רם הוא דין בשמיעת הצבור והיכא דבלאו הכי אינם שומעים, יכולים הכהנים לברך אפילו בלחש.

עייין בספר שומע כעונה הנ"ל (עמ' ע"ד) שכתב לפרש שהצפנת פענח נקט דקול רם אינו לעיכובא. אולם יש לפרש בסגנון אחר והיינו דקול רם הוא דין בשביל שישמעו כל הקהל ולכן אם יש שם קהל ואומרים את זה בלחש, בודאי לא יצאו הכהנים ידי חובתן, אולם במקרה שיש רק עשרה כהנים בבית הכנסת וכולם עולין לדוכן שיכולים לאמרו בלחש, לאו משום דקול רם אינו לעיכובא אלא משום דלא שייך כאן הדין של קול רם שהוא רק בשביל שישמעו כל הקהל. ולפי זה יוצא שיש כאן מח' יסודית שרבינו מאיר שמחה נקט דדין של קול רם הוא דין באמירת הברכה ולא בשביל שישמעו כלם ולפי הצפנת פענח דין קול רם הוא בשביל שישמעו קולם.

ועייין בנפש הרב למו"ר הגר"צ שכטר שליט"א (עמ' קל"ב-קל"ג) שכתב להסתפק אם סגי בקול גבוה כדי שעשרה שומעים, דסגי לברך בעשרה, או דלמא בעינן שיגביהו קולם באופן שכל הקהל יוכלו לשמוע. וכתב דמסתברא טפי כצד השני. ונראה ששאלה זו תלויה במח' רבינו מאיר שמחה והצפנת פענח הנ"ל. לפי רבינו מאיר שמחה, דין קול רם אינו כדי שישמעו כל הקהל, ולשיטתו נראה דסגי שישמעו רק עשרה והשאר יתברכו כדין עם שבשדות, אולם לפי הצפנת פענח דקול רם הוא בשביל שישמעו כולם, בעינן שישמעו כל הקהל וכדברי הספרי הנ"ל. אולם הוסיף עוד בנפש הרב וז"ל ובבית הכנסת שכולה כהנים י"ל דבעינן שיגביהו את קולם באופן שכזה שאילו היו בפניהם שהיו כולם שומעים עכ"ל. ובזה פליג הנפש הרב על דברי הצפנת פענח הנ"ל שנקט שבבית כנסת שכולה כהנים יכולים הכהנים לברך אפילו בלחש.

ה. ביאורים בר"מ בענין בל תוסיף

איתא בר"מ (פרק י"ד הל' נשיאת כפים הל' י"ב) וז"ל אין הכהנים רשאים בכל מקום להוסיף ברכה על שלשת הפסוקים כגון ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וכיוצא בה לא בקול רם ולא בלחש שנאמר לא תוסיפו על הדבר, עכ"ל. הרי דנקט הר"מ שאפילו אם הוסיף עוד ברכה בלחש עובר בבל תוסיף. ועייין בביאור הלכה (סי' קכ"ח סע' כ"ז ד"ה ואם הוסיף) שכתב בנוגע להוספה בברכת כהנים וז"ל לכאורה נראה דדוקא אם גם זה היה בפריסת כפים, וכהאי גוונא כל הדברים המעכבין בנשיאת כפים, וכמו שכתבנו לעיל במשנה ברורה בסע' י"ד, זה מקרי הוספה על המצוה, מה שאין כן כשברך

שלא בנשיאת כפים או שלא בהחזרת פנים וכהאי גונא, זה אין מקרי הוספה כי אם ברכה בעלמא, וכן כתב בשו"ע הגר"ז, ע"ש וכו'. ומסתמא הוא הדין שארי דברים המעכבין בנשיאת כפים דמאי שנא אמנם מדברי הר"מ משמע שלא כדבריהם שהרי כתב בפרק י"ד מהל' תפלה דין י"ב וז"ל אין הכהנים רשאים בכל מקום להוסיף ברכה וכו' לא בקול רם ולא בלחש וכו' הרי דלדידיה עוברים על בל תוסיף כשמברך בלחש, אע"ג דקול רם הוא לעכובא כמו שכתבנו לעיל במ"ב סע' י"ד, ומסתמא דלדידיה הוא הדין בלא פריסת כפים וכה"ג ג"כ עובר, וצריך עיון, עכ"ל.

ובביאור דברי הר"מ שעוברים בכל תוסיף בהוספת ברכה אפילו בלחש יש לפרש בכמה אנפי, עיין בספר רשימות שיעורים על מס' סוכה (שיעורי הגר"ד סולובייציק זצ"ל שנרשמו ע"י הרה"ג ר' צבי יוסף רייכמן שליט"א, עמ' ק"מ הע' 22) שכתב ליישב דברי הר"מ הנ"ל וז"ל ואולי י"ל דדין קול רם אע"פ שהוא דין במצות ברכת כהנים ובקיומה מ"מ אינו שייך לאיסור בל תוסיף, דלגבי איסור בל תוסיף אם הברכה היא ברכה בכל התורה כולה חשובה ברכה לעבור בכל תוסיף, ובכל התורה כולה יש חלות שם ברכה בלחש כמו בברכות התפלה. וא"כ הוי' כהוספה שלא במינו דברכה בלחש הוי' ברכה אלא דהוי' שלא כמין הברכה בקול רם. ומכיון דהוי' ברכה עובר בכל תוסיף אע"פ שאינה ממין הברכות דברכת כהנים, עכ"ל. ונראה לבאר דבריו דאיתא בטור סי' תרנ"א לגבי ד' מינים וז"ל ולא יפחות מהם ולא יוסיף עליהן מין אחר אפילו אם לא יאגדנו עמהם אם יאחזנו בידו עמהם לשם מצות לולב איכא בל תוסיף עכ"ל. הרי דביאר הטור שאם מוסיף מין אחר עם הד' מינים ומכוון בו למצות ד' מינים הרי עובר בכל תוסיף. וה"ה נמי אם הוסיף ברכה בלחש הרי זה כמו הוספת מין אחר לד' מינים שהרי ברכה בלחש היא ברכה בכל התורה כולה, וכיון שמכוון לשם מצוה הוי' בל תוסיף.

עוד ביאור בזה עיין בספר נפש הרב למו"ר הגר"צ שכטר שליט"א שביאר דקול רם אינו פרט באופן הדבור של ברכת כהנים אלא הוי היכי תמצוי ליצור צירוף בין הכהנים המברכים לבין העם המתברך, וא"כ כשמברך בלחש שפיר הוי חפצא של ברכה אפילו בנוגע לברכת כהנים, אולם יש חסרון בצירוף בין הכהנים לבין העם שהוא מהווה חלות קיום המצוה. אבל כיון שבברכה הנוספת אין בו קיום מצוה, ממילא עוברים בכל תוסיף אפילו בלחש.

והנה הצפנת פענח, עפ"י חידושו דקול רם הוא בשביל שישמע העם ובבית הכנסת שיש עשרה כהנים שכולם עולין לדוכן יכולים לברך בלחש כיון

שבין כך ובין כך אף אחד אינו שומע, יישב דברי הרמב"ם הללו בענין כל תוסיף וז"ל, ולכך ס"ל לרבינו ז"ל דלענין כל תוסיף אף בלחש דזה ההוספה אין צריכים לשמוע עכ"ל. וסברתו דכיון דאיכא חפצא של ברכת כהנים אפילו בלא קול רם, והא דבעינן קול רם הוא רק מצד המתברכים אבל לא מצד עיקר החפצא דברכת כהנים, לכן במוסיף ברכה עובר בכל תוסיף אפילו בלחש כיון דאין חסרון בזה מצד המברך אלא מצד המתברכים.

עוד ביאור לדברי הרמב"ם ראיתי בספר אשר למלך על הרמב"ם שם להרה"ג ר' אשר פוירטוונגר זצ"ל שכתב וז"ל, ונראה לבאר דאע"פ שרבנו בהלכה הקודמת (פרק י"ד הי"א) מביא דרשת הגמ' בסוטה ל"ח ע"א עם מקור הכתובים דשם בברייתא, מ"מ להלכה הדינים היוצאים ממלות אמור להם (במדבר ו:כג) במובן אמירת הכהנים לעם פנים כנגד פנים ובקול רם אינן אלא אסמכתא בעלמא מדרבנן, ומדאורייתא לא מעכבי, כיון דרבנו לעיל בפירקין הל' ח' קבע ע"פ הכרעת הגמ' שם ריש עמוד ב' כאביי שם עמוד א' נקטינן לשנים קורא כהנים ולאחד אינו קורא כהן שנאמר אמור להם לשנים, וא"כ אמור להם קאי אמירת שליח צבור לכהנים ולא אמירת כהנים לעם, וכתפיסת הברייתא בספרי המובאת בתורה תמימה שם במדבר אות קמ"ג מנין שהחזן צריך לומר להם אמרו ת"ל אמור להם, עליה מבוססת דעת אביי. מעתה לדעת רבנו הכרעת הגמ' כאביי אף כוללת מקור הכתובים שמביא, ולפי"ז אמור להם קאי רק אמירת הש"ץ לכהנים. והברייתות דילפי מאמור להם במובן אמירת הכהנים בהכרח רק דרשי כן בתור אסמכתא, וממילא מן התורה ברכת כהנים שפיר נאמרת בלחש, והמוסיף ברכה בלחש עובר מפני כן כל תוסיף כדברי רבנו ודו"ק, עכ"ל. הרי דנקט שחייב קול רם הוא רק חיוב מדרבנן ומדאורייתא יוצאין בלחש וממילא היא ברכה בלחש חפצא של ברכה מדאורייתא לברכת כהנים והמוסיף בלחש עובר בכל תוסיף.

ו. דברי הב"ח והפר"ח בהגדרת קול רם בברכת כהנים

כבר הבאנו לעיל שהמג"א (ס"ק כ"ג ד"ה ובקול רם) נקט כדברי הירושלמי דקול רם הוא קול בינוני. ועיין בב"ח (סי' קכ"ח ד"ה ובספרי) שכתב דבגמרא דידן משמע דקול רם לאו דוקא אלא אתי לאפוקי דבלחש לא, דהכי איתא התם כה תברכו בקול רם או אינו אלא בלחש תלמוד לומר אמור להם כאדם שאומר לחבירו, אבל בספרי מוכח דבקול רם דוקא דהכי איתא התם כה תברכו שיהיה כל הקהל שומע או אינו אלא בינו לבין עצמו ת"ל אמור להם

שיהיה כל הקהל כולו שומע. הרי דנקט שיש מח' גמ' דידן והספרי בענין זה. אולם עיין בפרי חדש (סי' קכ"ח סע' י"ד) שכתב וז"ל, ומה שכתב ובקול רם לאו דוקא, אלא היינו מעולה שבקולות לא קטן ולא גדול אלא בינוני וכו' אלא ודאי דמאי דנקט קול רם לאפוקי לחש, אי נמי נקט קול רם לפי שלפעמים צריך לברך בקול רם וכגון שהמתפללים הם רבים, והיינו דאמרינן בספרי (במדבר פסקא ל"ט) כה תברכו שיהא כל הקהל שומע, או אינו אלא בינו לבין עצמו תלמוד לומר אמור להם שיהיה כל הקהל כולו שומע, כן נראה לי ודלא כהב"ח ז"ל, עכ"ל. הרי דהפרי חדש הביא ב' פירושים בקול רם: א' קול בינוני, וב' שבדרך כלל בקול בינוני, אולם לפעמים צריכים קול רם כפשוטו דהיינו קול גבוה והיינו בבית כנסת גדולה. ובסוף דבריו כתב ודלא כהב"ח. ובביאור דבר זה עיין בספר שומע כעונה (עמ' ע"ו) שכתב דנראה שהפרי חדש סבירא ליה בדעת הב"ח דאפילו בקהל גדול לא צריך להגביה הקול אולם תמה דמנא ליה להפרי"ח שכן נקט הב"ח.

ז. ביאור הדבר שאול בענין קול רם ושמיעת הציבור

שוב ראיתי בספר דבר שאול להרה"ג ר' שאול קוסובסקי-שחור זצ"ל (סוטה סי' ס"א ס"ק ח') שכתב וז"ל, ונראה דאין כוונת הספרי שלעולם חייבים הכהנים לברך בקול גבוה שישמעם כל הציבור ולא נתחייבו להגביה קולם ככל האפשר אלא שאמור להם משמעו אמירה שישמענה ציבור, שראויה היא להישמע לסתמו של ציבור וכשם שאמירה בקול נמוך ולחש אינה כשרה אף אם הציבור מועט ואין שם אלא עשרה העומדים בסמוך לכהנים ושומעים את קולם הנמוך, ולא מהני בזה אף בדיעבד וכמ"ש המ"ב בס"ק נ"ג דכהן שקולו צרוד לא ישא כפיו, והיינו גם בשיתקרבו אליו עשרה וישמעוהו, כן גם כשהציבור מרובה אין הכהנים צריכים לברך בקול גדול להשמיעם ולא חייבה תורה להשמיע לכל אחד מהצבור אלא לומר בקול רם בינוני, מעולה ומרומם שבקולות בחשיבותו, ושאר הציבור העומד רחוק מהם שלא ישמע הברכה, לא גרע מעם שבשדות, ועדיף מהם, שנמצא עם הכהנים באותו מקום ועומד פנים כנגד פנים עכ"ל.

הרי דהדבר שאול מחדש שאין סתירה בין הירושלמי שמפרש קול רם שהוא קול בינוני לבין הספרי שמבאר שצריך שכל הקהל כולו ישמע. וביאר שדברי הספרי אמורים בצבור סתמי שבאמירה בקול בינוני ישמעו כלם, אולם אה"נ דבית כנסת גדולה לא צריך להגביה קולו ביותר אפילו לדעת הספרי, שהרי ע"י הרמת קולו ביותר לא יהיה קולו מעולה שהוא הקול הבינוני.

ועיין גם בספר שומע כעונה (עמ' ע"ה-ע"ו) שכתב וז"ל ועיקר הדין דקול רם בכל גוויני הוא דוקא קול בינוני כאדם האומר לחבירו, א"כ בזה אפשר לומר דכל מה דבעינן להשמיע הברכה אל העם הוא רק כפי ערך שיעור הקול הוקבע בדין הברכה, ולא חייבה תורה להשמיע הברכה לכל אחד ואחד שבתוך בית הכנסת אלא לציבור שבתוך שיעור שמיעת קול בינוני, ושאר הצבור הם בכלל עם שבשדות זה ועדיפי עלייהו, דיל"ד בזה עכ"ל.

ועיין עוד בספר שומע כעונה הנ"ל (עמ' ע"ו הערה י"ז) שהעיר על דברי הפר"ח הנ"ל שנקט שצריך להגביה קולו כדי שישמע כל הקהל בבית הכנסת שלפי זה איך יתכן ברכת כהנים בבית כנסת גדול כאלכסנריא של מצרים (סוכה נא:). אולם אפשר לומר דשאני בית כנסת של מצרים דאי אפשר להגביה קולו כדי שישמע כולם אז בודאי חלק מהצבור יתברכו מדין עם שבשדות, אולם בבית כנסת גדול דאפשר שאם יגביהו הכהנים קולם אפשר שישמעו כולם יתכן שחייבים לעשות כן.

אולם יותר נראה לי לומר כנ"ל דסגי שישמעו האנשים שיכולים לשמוע אם ידבר בקול בינוני שהרי אם יגביהו קולם ביותר כדי שישמעו כל הקהל אפילו האנשים בסופו לא יהיה נעים לאנשים העומדים בתחילה לשמוע קול גבוה מאד, וחסר כאן קול רם מדין קול בינוני שהוא קול של רוממות וחשיבות. ולפי"ז אפשר לומר בב' אופנים, או דהבבלי שנקט כאדם המדבר לחבירו והירושלמי שנקט קול רם שהוא קול בינוני פליגי על הספרי שמצריך שיהיה כל אחד שנוכח בבית כנסת שומע ברכת כהנים, וקיי"ל כהבבלי והירושלמי, או שנבאר דברי הספרי כדברי הדבר שאול הנ"ל וממילא לכו"ע סגי בקול בינוני אפילו בבית כנסת גדולה. וכן שמעתי מהרה"ג ר' יצחק עבאדי שליט"א שבבית כנסת גדולה יברכו הכהנים ברכת כהנים בקול בינוני כרגיל ואלו שבסוף יקרבו עצמן לכהנים אם אפשר להם, ואם אי אפשר להם ישארו במקומם ויתברכו מדין עם שבשדות, אולם הכהנים עצמם תמיד יברכו בקול רגיל.

ח. בדין שומע כעונה בברכת כהנים

ענין הנ"ל של קול רם בנוגע לברכת כהנים שייך גם למח' הפוסקים אם אמרינן שומע כעונה בברכת כהנים, והיינו האם כהן אחד יכול לברך בקול רם ושאר הכהנים שעומדים על הדוכן ישתקו וישמעו הברכה מפי הכהן המברך בקול רם ויצאו ידי חובתן מדין שומע כעונה. עיין בשו"ת ראשית בכורים (סי' ד') להגאון ר' בצלאל הכהן מוילנא שהביא מנהג ק"ק טריעסט יצ"ו באיטליא

וכתב וז"ל וכשהייתי שמה בחדש אלול שנת בברכ"ת לפ"ק והתפללתי בשבת קודש פרשת שופטים בבית הכנסת ספרדים שם כבדוני אז בעז"ה להיות הכהן המברך כל ברכת כהנים לבד בקול וכל הכהנים שבבית הכנסת שעלו עמי יחד לדוכן שתקו אז ושמעו ממני לבד שכך מנהגם שם שכהן אחד לבד מברך לעם בקול ושאר הכהנים שעולין עמו יוצאין בזה ע"י שומע כעונה לבד, וכו', עכ"ל.

אולם הבית הלוי (בספר בית הלוי על התורה סוף חומש בראשית) טען כנגד מנהג זה וכתב וז"ל אמנם עיקר הדבר לא נהירא כלל דשומע כעונה שייך רק בדבר דאין צריך בו אלא אמירה לחודא, אבל ברכת כהנים דצריך קול רם כאדם האומר לחבירו וכמו דנפקא לן בסוטה (דף לח.) מקרא דאמור להם ובזה לא שייך שומע כעונה דהרי ענייתו של הכהן השומע הרי אינו נשמע להעם השומעים ולא עדיף הך כהן השומע מאם היה אומר מפורש בפה רק בלחש דלא יצא וכו' עכ"ל. הרי דהבית הלוי חולק וסובר דלא אמרינן שומע כעונה בברכת כהנים שהרי ברכת כהנים נאמרת בקול רם ולא סגי באמירה בלחש.

וביתר ביאור עיין בספר עמק ברכה (הל' נשיאת כפים אות ה') שכתב וז"ל, ולענ"ד נראה דדברי הבית הלוי נכונים, משום דהא דבעינן בברכת כהנים קול רם לאו דהוא תנאי בהדיבור שיהא בקול רם, אלא עיקר הדין דבעינן שיהא כל הקהל שומעים את דיבורו וזהו דדרשינן בסוטה דף לח ע"ב אמור להם כאדם שאומר לחבירו וכו' עכ"ל. ועל דרך זה מבואר בספר נפש הרב למו"ר הגר"צ שכטר שליט"א דקול רם מהווה צירוף בין המברך להמתברך וע"י שומע כעונה שאין הכהן השומע מברך בפועל סוף סוף אינו יוצר צירוף בינו לבין העם.

ט. קושיות הנצי"ב והחזו"א על הבית הלוי

אולם שני מגדולי האחרונים, הנצי"ב והחזו"א, הקשו על דברי הבית הלוי, עיין בשו"ת משיב דבר להנצי"ב (סי' מ"ז) שהביא יסודו הנ"ל שאין אומרים שומע כעונה בברכת כהנים, והשיג על זה וכתב וז"ל, וליתא דהא בקריאת התורה מוציאין את המברך ואת הציבור אע"ג דבעינן דוקא שיקרא מתוך הכתב, וכן בפרשת זכור דמן התורה לקרות בספר כדאיתא במגילה (פ"ב) מהא דכתיב כתוב זאת זכרון בספר, ומכל מקום אחד מוציא את הרבים, וגם ממקרא בכורים יש להקשות דאיתא (בסוטה לב:) דגנאי בקול רם ע"ש ואפ"ה אחד מוציא את חבירו, אלא נראה הטעם פשוט דברכת כהנים היינו תפלה ובתפלה מי שבקי אינו יוצא בשל חבירו. ונכלל ברכת כהנים בג' דברים דחשיב בירושלמי (ברכות פ"ג הל' ג') והביאו הר"ן שלהי ר"ה דאין מוציאין ברכת

המזון ק"ש ותפלה, ע"ש, עכ"ל. הרי דהנצי"ב נקט שכשם שבקריאת התורה מוציאה אחד את חבריו לא רק במילים אלא גם בקריאה מתוך הכתב, ה"ה בברכת כהנים כהן אחד יכול להוציא כהנים אחרים ידי חובתן לא רק במילים של ברכת כהנים אלא גם בחיוב של קול רם. אולם למסקנא כתב הנצי"ב דאין אומרים שומע כעונה בברכת כהנים כיון דהוי כתפלה, ולפי הירושלמי אין אומרים שומע כעונה בתפלה.

וכן העיר החזו"א (או"ח הל' ברכת המזון סי' כ"ט אות ג') וז"ל וכן כששומע מגילה שאם היתה השמיעה כדיבור, אכתי הוי קרא על פה ולא יצא. אלא שכל קריאת המשמיע הוי כדידיה. ונראה דזהו שנסתפקו בתוס' פסחים צט ע"ב ד"ה לא יפחות שיהא צריך כוס לכל השומעים, דה"ט דנהי דשומע כמדבר מ"מ לא הוי על הכוס. ומיהו למאי דקיי"ל שא"צ כוס לכל אחד ע"כ היינו טעמא דדיבור המשמיע הנשלם בכל תנאי המצוה, כדידיה דמיא וכו', עכ"ל. הרי דהקשה החזו"א ג"כ מדין קריאה מתוך הכתב וגם הוסיף להקשות מהא דקיי"ל שמקדש על הכוס סגי באחד שמחזיק כוס והשאר יוצאים ידי חובתן ע"י שומע כעונה, הרי חזינן דשומע כעונה אינו רק שיוצאין בדבור של המקדש אלא גם בהא דמקדש על הכוס, ולכן ה"ה נמי בברכת כהנים כהן אחד יכול לברך בקול רם ושאר הכהנים שותקים ויוצאים לא רק ידי המילים של ברכת כהנים אלא גם ידי החובה של קול רם.

י. ישובים לקושית האחרונים מקריאה מתוך הכתב

ובישוב הקושיא מקריאה מתוך הכתב כבר הבאנו דברי העמק ברכה והנפש הרב הנ"ל שנקטו שאין כוונת הבית הלוי לומר דאין שומע כעונה אלא על המילים לחוד ולא על שאר דברים אלא כוונתו הוא דאם צריך אחד לברך את חבריו וצריכים שהוא ישמע, כדברי העמק ברכה, או צריכים לעשות צירוף בין המברך להמתברך, כדברי הנפש הרב, אינו משלים חיוב זה ע"י שומע כעונה. אולם בקריאת התורה או המגילה שאין בו דין זה לברך את חבריו אלא לקרות בתורה, שפיר אמרינן שומע כעונה. ועיין גם בספר דבר שאול על מס' סוטה להרה"ג ר' שאול קוסובסקי-שחור (סי' ס"א אות ט') שכתב כנ"ל וז"ל ובמצוה שבתכונה זו, שאדם אחד יאמר לחבירו שישמע ממנו, בזה לא נתחדש דין שומע כעונה שלא מן השומע שמע הישראל את הברכה ובשיחה ודיבור שנצטוינו בהם בין אדם אחד לאחר באופן זה לא נאמר כלל דין שומע כעונה כי אם במצוות שענינן דיבור שישמענו האדם עצמו, בינו לבין קונו, משא"כ בברכת כהנים.

ועוד ישוב לזה עיין בקהלות יעקב (ברכות סי' י"א סוף אות א') שכתב וז"ל ולדעת הבית הלוי יש לצדד דכיון דהשומע שומע קריאה שבכתב מחשב גם השמיעה שמיעה שמתוך הספר ולא כקורא בע"פ ויש לפלפל עכ"ל. ועיין בספר שומע כעונה (עמ' קכ"ח) שהעיר שגם האבי עזרי נקט כדברי הקהלות יעקב הנ"ל שכתב וז"ל ומה"ט זה נקרא קריאה מתוך הכתב ולא על פה, שהרי שומע הוא מן זה שקורא מתוך הכתב, ואותה השמיעה לנקרא מתוך הכתב הוא כדיבור, א"כ דיבור שמיעתו הוא מתוך הכתב ואין זה קריאה על פה, אבל לענין ברכת כהנים העם אין שומעין מהשמיעה שהיא כדיבור אצל הכהנים, והוא פשוט ואינני מבין שום טעם וסברא לנטות מזה, עכ"ל. וביאר בספר שומע כעונה הנ"ל (עמ' קכ"ח-קכ"ט) ששומע כעונה הוא דין ששמיעה הוא אופן של דיבור ושמיעה זו של קריאת התורה בא ממי שקרא מתוך הכתב וממילא הוה שמיעה מתוך הכתב ובכי האי גוונא אמרינן שומע כעונה, אמנם שומע כעונה בברכת כהנים לא מהני דאכתי הוה כדיבור בלחש.

יא. ישוב לקושית האחרונים מקידוש על הכוס

עוד יש ליישב קושית החזו"א מקידוש על הכוס שיוצאין ידי קידוש ע"י שומע כעונה אע"פ שאין כוס בידו, שהקשה החזו"א שרואין מזה ששומע כעונה אינו דין רק בעצם הדיבור אלא גם בתנאים הנוספים של קידוש על הכוס וממילא ה"ה דיהני לא רק לדיבור של ברכת כהנים אלא אף לדיבור של קול רם הנצרך לברכת כהנים. עיין בשו"ת הר צבי (ח"א סי' נ"ז) שכתב וז"ל דבאמת לא אמרינן שומע כעונה אלא לענין אמירת הקידוש בלבד. ומ"מ הרי השומע כמקדש על היין דאנו חושבים את השומע כמקדש בעצמו על הכוס שביד חברו שזה שהמקדש הוא אוחד את הכוס בידו בשעת הקדוש אינו לעיכובא. עיין בט"ז (סוף סי' רע"א). וכך הוא לשון שו"ע הרב שם (סי' רע"א סע' כ"ח): ומ"מ אם בשעה שקידש על המים בטעות היה לפניו רביעית יין בכלי אחד על השלחן או על הספסל אצלו מוכן לשותות אזי א"צ לא לברכת בפה"ג ולא לחזור לקדש שהרי זה כאילו קידש על היין ההוא, שאף שכוס של קדוש צריך שיאחזנו בידו מ"מ זה מעכב בדיעבד" עכ"ל [שו"ע הרב].

ולכאורה ה"ה כשהכוס הוא ביד חברו, וכ"כ להדיא בברכי יוסף (סי' רצ"ח אות ד') דמי שכיוון בברכת ש"ץ בורא פרי הגפן של הבלדה ושאר ברכות אמר בפיו ולא רצה לצאת בברכת ש"ץ בדיעבד יצא. אף שהכוס ביד ש"ץ והוא הבדיל בלא כוס, מ"מ יצא וכו', וה"מ דיעבד אבל לכתחילה לא אריך למיעבד

הכי דצריך לאחוזי הכוס בידו וכו', עכ"ל. וכן שמעתי מהרה"ג ר' יצחק עבאדי שליט"א שאין להוכיח כנגד הבית הלוי מקושיית החזו"א מכוס של קידוש שהרי הכוס שאוחז בו המברך שפיר נחשבת כקידוש על הכוס ג"כ לגבי השומע בלי דין של שומע כעונה ולא משום שהיין הוא לפניו. וכן מבואר בספרו שו"ת אור יצחק (סי' צ"ו הע' 50) שכתב לגבי הענין לטעום מכוס של ברכה וז"ל, וגם יכול לתת להם מן הבקבוק ולא דוקא מן הכוס, וכמבואר בברכות (נא:): כולא נבגא ברכתא היא. ועיין במאירי שם שכתב וז"ל ר"ל שהברכה חלה על הכל. ולשון נבגא פירושו כלי גדול וכו', עיי"ש. ועיין גם בספר שומע כעונה (סי' ד' סק"ב) שכתב שבמג"א (סי' רע"א ס"ק ל"ב) נקט שאם טעם המקדש מכוס שהיה לפניו ולא מהכוס שאחז בו בשעת הברכה כגון שנשפך הכוס, שפיר מקרי שטועם מכוס של ברכה. וכתב המג"א וז"ל דהא כשיש כוסות אחרים לפני המסובין א"צ לשנות מכוס המקדש א"כ הוא בעצמו נמי יצא מכוס אחר, עכ"ל. הרי דכל הכוסות שנוכחות בשעת הקדוש הם בכלל כוס של ברכה אע"פ שלא היו בידו.

יב. חיוב קול רם במקרא בכורים ושומע כעונה במקרא בכורים

הנצי"ב בתשובה הנ"ל כתב דיכולין לומר שומע כעונה אפילו בדין שצריך להיות בקול רם, והביא ראיה ממקרא בכורים. איתא בגמ' סוטה (לב:): תניא רשב"י אומר אדם שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם, שבחו בקול נמוך מן וידוי המעשר, גנותו בקול רם ממקרא בכורים, הרי דמבואר שמקרא בכורים נאמר בקול רם. ואיתא גם במשנה בכורים (פ"ג מ"ז) בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרינן אותו. הרי דיש כאן ראיה שאפילו קריאה שצריכה להיות בקול רם יוצאין ידי חובתה ע"י שומע כעונה כדאיתא "מקרינן אותו". עיין בנפש הרב למו"ר הגר"צ שכטר שליט"א (עמ' ש"ב-ש"ג) שכתב לחלק בין דין קול רם של מקרא בכורים לבין דין קול רם של ברכת כהנים. במקרא בכורים קול רם הוי תנאי בדיבור ובכי האי גוונא אמרינן שומע כעונה לקיים תנאי דיבור של קול רם. אולם בברכת כהנים של קול רם דהוי אופן של יצירת צירוף בין המברך למתברך, לא מהני שומע כעונה שהרי סוף סוף אין כאן צירוף אם הכהנים השומעים.

ועוד שמעתי ממו"ר הגר"צ שכטר שליט"א שיש ליישב באופן אחר והיינו שיש מפרשים שמקרינן אותו אינו מדין שומע כעונה אלא שקורין לפניו מלה במלה והוא עונה אחריו. עיין בספר פרי עץ חיים להרה"ג ר' חיים קרויס שליט"א (עמ' קי"ב-קי"ג) שמביא מח' אם מקרינן אותו הכוונה לשומע כעונה

וכמו שנקט הנצי"ב. והעיר שנראה שהגר"א חולק על זה (עיין שנות אליהו במשנה זו) שנקט וז"ל וענית ואמרת ואין ענייה אלא מפי אחר כי לא שייך לשון עונה אלא כשאחר קורא והוא עונה אחריו. וע"ש שהוכיח מדברי הראב"ן (סי' מ"ב) והריב"ש (סי' ר"ד) שבמקרא בכורים עונין אחריו מלה במלה ולא היו שומע כעונה.

יג. ביאורים במשנה במגילה המפטיר בנביא הוא נושא את כפיו

שאלה זו אם אומרים שומע כעונה בברכת כהנים שייכת גם כן לפירוש המשנה במגילה (כד). שהמפטיר בנביא נושא את כפיו. וכבר תמחו המפרשים דהרי כל כהן נושא את כפיו ומה עדיפות יש בכהן שהפטיר בנביא. ועיין בשו"ת ראשית בכורים הנ"ל (בסוף התשובה) שלפי מנהג טריעסט דרך כהן אחד קורא בקול רם ושאר הכהנים עומדים בשתיקה ויוצאים חובטן ע"י שומע כעונה מובן שכוונת המשנה היא שהמפטיר בנביא יקבל הכיבוד לברך בקול רם, ושאר הכהנים העולין לדוכן ישתקו וישמעו. אולם, אם ננקוט כדברי הבית הלוי דלא אמרינן שומע כעונה בברכת כהנים יש לפרש המשנה באופנים אחרים.

עיין בתוס' יו"ט (פרק ד' מגילה משנה ה' ד"ה והוא נושא את כפיו) שכתב וז"ל משום סיפא נקט לה דאילו קטן לא [היינו דבמשנה ו' איתא שקטן אינו נושא כפיו ומשום דנקט ליה בסיפא נקט כן ברישא שהמפטיר בנביא נושא כפיו] אי נמי שהוא מתחיל כאילו הוא הגדול שבהם, עכ"ל. ועיין בטורי אבן (מגילה שם) שכתב לפרש המשנה באופן אחר. דאיתא (סוטה לח:): הא דאישתייר בי עשרה הא דלא אישתייר בי עשרה. שאם יש עשרה כהנים בבית הכנסת והם כל האנשים שיש שם אז מוטל על כולם לעלות לדוכן ולברך העם שבשדות. אולם, אם יש יותר מעשרה כגון י"ב אנשים, אז ב' אנשים עולין לדוכן. ולפ"ז אין כל הכהנים עולין לדוכן והחידוש במשנה הוא שיש עדיפות על כהן שהפטיר בנביא להיות מן השנים שעולים לדוכן.

יד. הקשר בין ברכת כהנים

לברכות וקללות על הר גריזים והר עיבל

יש לסיים בהבנת הקשר שבין ברכת כהנים ובין הברכות והקללות שבהר גריזים והר עיבל, דמצינו (בסוטה לח.) שחז"ל השוו אותן לומר דתרווייהו נאמרים בלשון הקדש ולפי תוס' (שם ד"ה או) אפשר דהמקור לקול רם הוא מגזירה שוה בין ברכת כהנים לברכות וקללות דהר גריזים והר עיבל.

ויש לפרש עפ"י הגמ' בסנהדרין (מג:): שקבלת ערכות היינו בשעת קבלת הברכות והקללות בהר גריזים והר עיבל, ועיי"ש דילפינן מן הפסוק (דברים כט:כח) הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו וגו' דקבלת ערכות היתה רק אחר שעברו ישראל את הירדן. ועיין במהר"ל (נתיבות עולם נתיב הצדקה פרק ו') שביאר וז"ל ולא נעשו ישראל מחוברים להיות עם אחד לגמרי עד שבאו לארץ והיו ביחד בארץ והיה להם מקום אחד הוא ארץ ישראל וע"י ארץ ישראל הם עם אחד לגמרי וכו'.

ונראה שיש קשר בין ענין זה של הברכות והקללות בהר גריזים והר עיבל לברכת כהנים שמסיימת (במדבר ו:כו) וישם לך שלום, ואיתא במשנה (עוקצין פ"ג משנה ב') לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר (תהלים כט:יא) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. ומבואר במשך חכמה עפ"י המדרש (בראשית רבה נו:י) ששם ירושלים הוא צירוף המלים ירא ושלם, ושלם הוא השלום שבא ע"י האחדות שנתהווה בין אדם לחבירו. וכתב המשך חכמה ששלם מורה שכל המין האנושי הוא אדם אחד. קבלת הערכות יוצר אחדות זה שמביא שלום ויוצר כלי המחזיק ברכה לקבל שפע ברכה והצלחה מאת ה'.